

С. М. Мельник,

Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНШОМОВНИХ ВКРАПЛЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У статті детерміновано основні прагматичні функції іношомовних вкраплень у художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ ст., з'ясовано роль іношомовізмів в індивідуальному творчому білінгвізмі, запропоновано класифікацію функцій іношомовних вкраплень в аспекті прагматики.

Ключові слова: прагматика, узуальний, окказіональний, іношомовні вкраплення, експресивність, функції.

В статье детерминированы основные прагматические функции иноязычных вкраплений в художественной прозе конца ХХ – начала ХХІ вв., выявлена роль иноязычия в индивидуальном творческом билингвизме, предложена классификация функций иноязычных вкраплений в аспекте прагматики.

Ключевые слова: прагматика, узуальный, окказиональный, иноязычные вкрапления, экспрессивность, функции.

The aim of the paper is to determine the basic functions of pragmatics for foreign elements in the text of fiction. Our objective is to show the role the other language elements in the individual bilingualism, classify the functions of foreign elements in the aspect of pragmatics.

Key words: pragmatics, usual, occasional, foreign elements, expressivity, functions.

Актуальність дослідження. Останнім часом у сучасній українській прозі активно відбувається процес зіткнення автентичної, національної лексики з «європеїдною», демонстративно запозиченою. Очевидно, це зумовлено тим, що література кінця ХХ – початку ХХІ століття розвивається за потреби розвінчування тоталітарної ідеології і репрезентує нові «вербальні ігри, які в іронічній формі втілюють протест, підривають соціокультурні стереотипи та кліше...» [3, 71]. А знання мов свідчить про існування нового типу письменника – бінарну особистість, – яка не цурається народу, масового читача, адже актуалізує у своїй творчості розмовні пласти української лексики, і не втрачає читача-інтелектуала, який усприймає «інтелектуальне» креативне мовлення сучасного письменника як «вправу для розуму» [6].

Лексика іношомовного походження в сучасній художній прозі стає ефективним засобом стилізації, створення своєрідного «модного колориту», інфільтрації іношомовної культури й мови в українську дійсність та втілення головних постулатів постмодерністської естетики – експресивності, інтертекстуальності, карнавальності. Вона потребує ґрунтовного вивчення уже з огляду на те, що складає значну питому частку в ідіолекті сучасного письменника, використовується автором навіть тоді, коли в цьому немає нагальної потреби і коли в українській мові є не менш точні еквіваленти.

Метою нашого дослідження є детермінувати основні прагматичні функції іношомовних вкраплень в українській художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть. Основними **завданнями** – з'ясувати роль іношомовізмів в індивідуальному творчому білінгвізмі та класифікувати функції іношомовних вкраплень в аспекті прагматики.

Питання про статус лексичних одиниць, що використані в тексті мовою оригіналу й адаптовані до граматичної системи української мови до сьогодні залишається до кінця нез'ясованим. Оскільки при маркуванні іношомовних вкраплень домінуючим є адаптаційний параметр, який передбачає декілька етапів: графічне засвоєння, граматичну адаптацію та словотвірні трансформації, то невиконання першого з них свідчить про незасвоєність слова лексичною системою української мови. Графічна неадаптованість лексичної одиниці дає підстави зараховувати її до іношомовних вкраплень.

Відтак, до іношомовних вкраплень слідом за ученими, серед яких Л. Крисін, І. Мозова, О. Ребрій та інші, зараховуємо «незамкнені групи слів» [5, с. 10], специфіка використання яких зумовлена рівнем володіння іноземною мовою, стилістичною та жанровою специфікою тексту чи мовлення. Іношомовні вкраплення належать до неасимільованої лексики, не входять до системи мови, яка їх використовує, вони не закріплені тлумачними словниками, а також словниками іношомовних слів. Інкорпоровані в текст іношомовні елементи часто використовуються автором як важливий і виразний стилістичний прийом, наділений особливим рольовим комплексом, а часом перетворюються у прикметну рису ідіостилію письменника. Сміслові навантаження іношомовних вкраплень може бути надзвичайно вагомим і коливатися від необхідності створення у прозовому тексті специфічної «іношомовної» атмосфери до виконання функції ключового фрагмента, без якого неможливе розуміння задуму автора і який не допускає заміщення чи зміни власного формату або об'єму.

На нашу думку, до іношомовних вкраплень варто також зараховувати не лише повні, тобто вставлені в текст без змін, лексичні одиниці, а й часткові – такі, що певним чином асимільовані мовою (адаптовані українською графічною системою, трансформовані словотвірною): *Злі багаті люди іноді без стриму користуються цією слабінкою **пехт-покоління**...* (В. Єшкілев); *Бо замість того, щоб ще одну нічку відмолювати гріхи в її келії, я отримав двадцять діб **прізону*** (В. Шкляр); – *Ви наш новий **бебі-сітер**? – Ні, я ваш новий **мазафакер!*** (І. Карпа). Широке використання в сучасних текстах таких іношомовізмів, на наш погляд, має не лише естетичну, але й доволі прагматичну мету. Уважаємо, що словотвірна трансформація іношомовної лексики зумовлена тим, що традиційне запозичення через певний час стане неактуальним і зрозумілим усім реципієнтам, тоді як основною метою сучасного автора є оригінальність, відхід від штампів та стереотипів, прагнення до збереження унікальності свого письма протягом тривалого часу.

Використання іношомовізмів в художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть варто розглядати як інтеграцію в єдиному тексті двох комунікативних систем. Одна із них є основною – базовою (рідна мова письменника), а інша (інші) – допоміжною, службовою, віддаленою від смислового центру. Причому означені системи максимально зближуються, а часом перетинаються чи контрастно протиставляються одна одній, у результаті чого виникає низка додаткових асоціацій, розкриваються нові смислові ракурси, перерозподіляються естетичні акценти, підсилюється емоційно-експресивний план тексту тощо.

Іношомовні вкраплення відіграють важливу роль у створенні особливих комунікативно-прагматичних характеристик тексту. Як зазначає В. Н. Комісаров, одним із «ключових прагматичних аспектів тексту, без сумніву, є спосіб мовного викладу, тобто обґрунтований вибір мови, якою буде написаний текст [4, с. 105]. Прагматичні функції, які виконують іношомовізмів в художній прозі досить складні і різноманітні. Серед основних виокремлюємо функції: документалізації, створення місцевого колориту, екзотизації, еффонізації, ефемізації, встановлення зв'язку творчості автора зі світовою літературною традицією і культурою, створення комічного ефекту, фасцинації.

Функція документалізації. Це одна з найпоширеніших функцій іношомовізмів у художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть. Її виконують здебільшого топоніми – слова чи вирази, що позначають певне місце на карті, розташоване за

межами державно-мовного простору, до якого належить чи про який пише автор, напр.: *На виїзді з Moscau ми поминули «капе», і я подумав, що по дорозі назад саме тут можуть виникнути найбільші проблеми* (В. Шкляр). Вілла знаходилася на окраїні Берліна, в спальному районі, званому *Wansee* – від назви озера, що лежало там (Л. Дереш); *Тоді ж я вперше почув слово «фашинг» і не здибувався: Hauptstadt der Bewegung* як-не-як (Ю. Андрухович). Письменник домагається більш точної, «документальної» презентації реалії тим, що подає назви готелів, вулиць і бульварів тощо мовою оригіналу, даючи змогу читачеві долучитися до описуваної дійсності. Відтак, позначуване місце стає в тексті не просто предметом опису, а важливим «елементом декорацій» для описуваних подій і сцен.

Достовірності авторській оповіді також надають іншомовні вкраплення-антропоніми, напр.: *Я вийшов до вбиральні і, поки мив руки, поглядав у дзеркало на свого неголеного, a la Mickey Rourke, писка, поки не вгледів у тому дзеркалі ще двох сиців* (В. Шкляр); *Мій маленький, мій хлопчику, mein lieber Junge Daffish* – мене збуджує вже саме твоє ім'я, твоя клейкувата юність, що стікає моїм тілом і долонями (І. Карпа). Імена, прізвища і прізвиська іншомовного походження органічно вписуються в авторський текст і відкривають читачеві не просто одну із деталей тексту, а дещо значно важливіше – ставлення письменника до описуваного.

Функція створення місцевого колориту. Національна їжа і напої, традиції і символіка, назви яких автор передає питомою графікою, є ефективним засобом створення місцевого колориту (couleur locale), напр.: *Слово polskość відверто штучне і від того дещо хворобливе, я вперше міг почути саме там і саме тоді* (Ю. Андрухович); *Самнай бер тему лагі!* – кажуть індонезійці (Ю. Покальчук); *З часом жінкам забороняли пити лише tementum* – вино першого витискання, натомість усі вторинні вина були дозволені (Ю. Винничук). Іншомовність, що виконують роль соціокультурних маркерів, стають символами певного народу чи соціальної групи, а смакові враження, емоції, почуття оповідача передаються читачеві.

Функція екзотизації. Терміном «екзотизм» послуговуються для позначення нестійкої, гетерогенної лексики, запозиченої здебільшого з неіндоєвропейських мов чи діалектів, яка використовується для опису умов життя різних народів. Виокремлення екзотичної лексики часто здійснюється за принципом національно-культурних особливостей: «своє» – «чуже». Екзотизми, звичайно, не мають синонімів у мові-реципієнті, не входять в лексико-стилістичні парадигми і тому не є виразними засобами даної мови, проте можуть бути використані для створення тих чи інших стилістичних прийомів. Вони вводяться автором з метою підкреслити екзотично нестандартний характер зображуваних сцен, явищ, дій, індивідів, напр.: *Але ган-раями – сніговими піками – тут загалом всі найвищі вершини кличуть* (І. Карпа); *Старезна gompa, за словами жінки-продавиці, найстаріша у їхньому краї <...> була, на жаль, все це зачинена* (І. Карпа). Іншомовний компонент наділений додатково загадковістю, що ґрунтується на екзотичному звучанні номінації. У цьому випадку іншомовізм розглядаємо як рефлекторне бажання автора відсторонитися від реальності, зануритися в чужу країну і іншомовну культуру, захоплюючи з собою читача.

Функція евфонізації. Евфонія – властивість, що гармонізує мовлення, акустична милозвучність, слугує потужним індикатором того, що і мовець, і слухач (і письменник, і читач) в певний момент взаємного спілкування «залишають» межі мовлення повсякденного і звертаються у вираженні/сприйнятті до мовлення художнього, тобто естетично вагомого. Висуваючи на перший план звукову цінність висловлювання сучасні письменники досить часто використовують іншомовізм паралельно з власне українським відповідником, або вводять іншомовні компоненти без перекладу, змушуючи читача акцентувати увагу на них, напр.: *Але все це пусте – ніякий казах не налетить на тебе ззаду з мисливським ножем, і загалом та історія матиме суперщасливий кінець, бо навіть happy end, бо казах вдруге заловлять через тринадцять днів...* (Ю. Андрухович); *Ebbelwoi на ім'я Х'ялмар* (І. Карпа); *Двері. Знову DOORS* (І. Карпа).

Функція евфемізації. Евфемізм – це заміна грубих, вульгарних, різких слів і виразів, які є недоречними чи неприйнятними в певній ситуації, контексті, м'якшими, а також деяких власних імен – умовними позначеннями, напр.: *O Scheisse, вилаялася вона німецькою*. (Ю. Андрухович); *Shit*, – подумав я, читаючи ту її відповідь. – *Як же до неї добратися?* (Ю. Андрухович); *Хтось невідомий пропонує мені збільшити член, купити віазру, познайомитися з horny hot chicks у своєму районі* (А. Бондар). Такі іншомовізми успішно виконують роль евфемізму і є естетичним субституттом «вульгарних», лайливих одиниць – «чорт», «лайно», «хвойда» тощо.

Функція встановлення зв'язку творчості автора зі світовою літературною традицією і культурою, мистецтвом. Ця функція відображає прагнення автора до проголошення принципу наступності літературно-естетичних течій і шкіл. Реалізація цієї функції досягається шляхом цитування текстів «в оригіналі», напр.: *Тобто все підтвердилося – manu facta manu distruo, як свого часу своєчасно пожартував незвісний Бодьо Хмельницький, вихованець дотепних езуїтів* (Ю. Андрухович); *Бо якими одиницями виміряти той особливий щем, коли все інше втрачає сенс і All You Need Is Love?* (Л. Дереш); *Asta la vista baby*, – *кажу я на виході з літака тій дівчині з тоненькою шийкою в синіх прожилках* (В. Шкляр).

Функція створення комічного ефекту. Використання іншомовізмів часто пов'язане з комізмом певної ситуації, напр.: *Квиточок від Берлінчика до Lörrauka, куплений у провіднички, потряс мене цілушкою в 111 євриків, які довелося відвалити з власної кишені* (Л. Дереш); *Слухай, горец, у тебе все з interfac'ом (йдеться про обличчя – С.М.) добре?* (І. Карпа). Однак іноді може передавати більш складні відношення, наприклад, авторську іронію, сарказм, стьоб, недовіру, незгоду, тобто втілювати критичну позицію автора щодо предмета художнього опису, напр.: *...«вони впали на мокру долівку і їх захопила тваринна пристрасть», але цей булішум зовсім не клеївся з тодішньою явою* (І. Карпа).

Функція фасцинації. Під фасцинацією ми розуміємо зачарування мовою, привернення уваги читача до висловлювання, захоплення прочитаним і певне залучення у світ тексту. Ця функція може бути пов'язана з тематикою тексту, з застосовуваними в тексті лексико-семантичних, фонетичних, графічних прийомів мовної гри, напр.: *Давид – так насправді зветься мій perfect drug – ніколи не п'є алкоголю* (І. Карпа); – *2Pizza. Точно, що тупіца* (І. Карпа). Як бачимо з наведених прикладів, графіка «працює» на швидке і ефективне досягнення прагматичних цілей висловлювання, які реалізуються завдяки можливості подвійного прочитання іншомовних вкраплень: drug – наркотик і друг, 2Pizza – дві піци, тупіца (людина з обмеженими розумовими здібностями). Іншомовна графічна система сама по собі є ефективним засобом творення експресивності і пов'язана з принципом зображальності, який є одним із головних мотивів введення іншомовізму в художній текст.

Отже, «мовні ігри, а також різноголосся мов, дискурсів, мовних гібридів, маргінальних словників, – на думку Т. Гундорової, – стають прикметною ознакою українського постмодернізму» [3, с. 71]. Лексичні одиниці різномовного походження, запозичені в первинному вигляді чи асимільовані за законами української мови, низку прагматичних функцій, зокрема забезпечують стилістичний (емфатичний) ефект, передають позитивну чи негативну конотацію, посилюють вражальність висловлювання, впливають на зміну емоційного стану адресата тощо. Як художній засіб іншомовні лексеми створюють справжню картину навколишньої дійсності, утілюють місцевий колорит і, насамперед, реалізують авторські інтенції щодо сприйняття сучасного постмодерністського тексту читачами.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
2. Арутюнова Н. Д. Прагматика Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Большая Рос. энциклопедия, 2002. – 709 с.
3. Гундорова Т. І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т. І. Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 258 с.
4. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 176 с.
5. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 208 с.
6. <http://ukrlit.blog.net.ua/knyhy-yuriya-izdryka/izomorfnist-landshaftu/>